

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ЯК УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ВНЗ

У статті розглянуто основні завдання підготовки майбутніх спеціалістів: сприяння становленню та розвитку особистості, що значною мірою пов'язано із формуванням професійної спрямованості. Описані атрибутивні характеристики спрямованості особистості, які повною мірою властиві і професійній спрямованості як її компоненту. Роз'яснені функції, які виконує професійна спрямованість: функція професійної мотивації, спонукання особистості до активності у професійній сфері, що в свою чергу включає в себе постановку цілей певної діяльності, а також визначення її змісту. Розглянуто параметри, які відображають базові особливості спрямованості особистості майбутнього фахівця: мотивація на професійне самовдосконалення, бажання вирішувати професійно значущі задачі, уміння встановлювати зв'язки з іншими людьми, здатність до професійної мобілізації своєї активності, особистісна відповідальність за виконання професійної діяльності, здатність до самокритики, а також до узгодженості своїх дій з діями інших людей, потреба допомагати людям у вирішенні їх психологічних проблем і конфліктів.

Ключові слова: *атрибутивні характеристики спрямованості особистості, професійна мотивація, професійна сфера, професійне становлення, розвиток особистості, становлення особистості, функції професійної спрямованості.*

Вступ. Більшістю дослідників відзначається, що важливою умовою успішності процесу підготовки майбутнього фахівця є його позитивна мотивація на професію, його особистісна спрямованість на успішне вирішення завдань професійної діяльності.

У формуванні цього структурного компонента особистості фахівця значну роль відіграють психологічні знання та усвідомлення студентами їх ролі в професійному становленні (Г.С.Абрамова, Л.В.Долинська, С.Д.Максименко, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, Л.М.Фрідман, Н.В.Чепелева, Т.С. Яценко та ін.). Виходячи з їх положень, ми вважаємо можливим виокремити професійну спрямованість майбутнього фахівця як таке динамічне психологічне утворення, що характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, тривале, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до оволодіння психологічними знаннями, вміннями й навичками і забезпечує майбутнім фахівцям ефективність вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній

діяльності. Суть взаємодії цих компонентів загальної особистісної спрямованості полягає в тому, що добре побудований процес професійно-психологічного навчання у ВНЗ створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких вони набули до вступу у ВНЗ, але й розвитку і формування нових, професійно важливих якостей, психологічних знань, умінь і навичок, тобто цілісного формування всебічно розвинутої особистості майбутнього фахівця, його професійної спрямованості.

Ми розглядаємо професійну спрямованість як стрижень особистості майбутнього фахівця, від сформованості якого залежить, як саме, яким чином будуть вирішуватися особистістю професійні завдання.

Мета статті: дослідити професійну спрямованість майбутнього фахівця як умови розвитку особистості.

Викладення основного матеріалу. Категорія професійної спрямованості традиційно включається в такі галузі психологічної теорії та практики, як професіоналізація особистості, профорієнтація, професійне самовизначення. На основі проведеного теоретичного аналізу можна стверджувати, що професійна діяльність висуває особливі вимоги до особистісного розвитку фахівця, адже саме особистість є основним чинником професійного впливу в даній сфері. Тобто основним завданням підготовки майбутніх спеціалістів є сприяння становленню та розвитку особистості, що значною мірою пов'язано із формуванням професійної спрямованості.

У психологічній літературі слід виділити декілька тенденцій аналізу поняття професійної спрямованості.

Перша тенденція полягає в тому, що професійна спрямованість трактується як прояв загальної спрямованості в праці (Н.Д. Левітов, В.І.Петрова і В.І.Кожокар, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн).

Друга тенденція визначається тим, що професійна спрямованість ототожнюється з іншими психологічними категоріями, наприклад, з професійними інтересами, професійними намірами (С.П.Крягжде, В.П.Парамзін, І.П.Шахова та ін.)

Третя тенденція припускає аналіз професійної спрямованості як самостійний феномен – стійку домінуючу систему мотивів (Л.А.Головей), систему емоційно-ціннісних відносин, що задають ієрархічну структуру домінуючих мотивів особистості (Л.М.Мітіна).

На основі узагальнення досліджень (Б.Г.Ананьєв, А.Н.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, В.Н.М'ясищев, А.С.Прангішвілі, С.Л.Рубінштейн та ін.) можна зробити висновок, що атрибутивними характеристиками спрямованості особистості, які повною мірою властиві і професійній спрямованості як її компоненту, виступають наступні ідеї:

- спрямованість – це сукупність внутрішніх психологічних умов, що виступають джерелом активності людини;
- спрямованість є системоутворюючою властивістю особистості, що визначає її психологічний склад;
- спрямованість характеризується певною стійкістю як у цілому, так і відносно її окремих компонентів;
- спрямованість виявляється за допомогою діяльності, за допомогою участі особистості в соціальних процесах.

Дані феноменологічні характеристики обумовлюють функції, які виконує професійна спрямованість (рис. 1). Зокрема це функція професійної мотивації, спонукання особистості до активності у професійній сфері, що в свою чергу включає в себе постановку цілей певної діяльності, а також визначення її змісту. Також до функцій професійної спрямованості особистості можна віднести програмування та регулювання професійної активності особистості, інтеграція особистісних зусиль для досягнення мети, що в цілому є складовими процесу цілепокладання – основного механізму діяльності особистості (О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, К.К.Платонов та ін.). Процес цілепокладання дорослої особистості пов'язаний з виникненням в особистості більш стійких способів поведінки, зокрема способу життя (рис. 1).

Термін “професійна спрямованість” включає в себе два аспекти. По-перше, аспект власне спрямованості особистості. По-друге, аспект, пов'язаний з професійним розвитком, професіоналізацією.

Підходи до розуміння професійного самовизначення відрізняються значною різноманітністю.

Перший підхід до поняття професійного самовизначення умовно можна позначити як віковий. Професійне самовизначення включається в контекст вивчення закономірностей вікового розвитку (Л.І.Божович, І.С.Кон та ін.).

Другий підхід до поняття професійного самовизначення включає вивчення професійного самовизначення в контексті аналізу професійного становлення особистості, розробки проблем формування людини як суб'єкта професійної діяльності і самосвідомості професіонала (Л.А.Головей, Є.О.Климов, Г.С.Никифоров, Н.С.Пряжников та ін.).

Третій підхід виражений в інтеграції вікового і професійного підходів, на основі чого заглиблюється розуміння проблем професійного розвитку і побудови життєвого шляху (М.Р.Гінзбург, Л.А.Головей, Є.О.Климов, Е.І.Головаха, В.А.Якунін і С.Е.Рескіна та ін.), що служить розвитком ідей Б.Г.Ананьєва.

Категорія професійної спрямованості виступає по відношенню до категорії професійного самовизначення пояснювальним чинником (рис. 2).

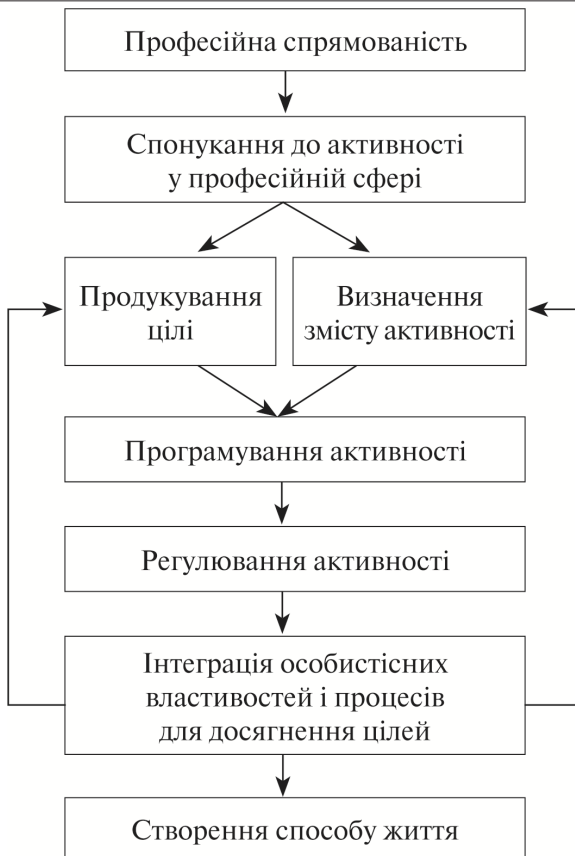

Рисунок 1.1 Функції професійної спрямованості

Вивчення мотивів професійного вибору студентів-першокурсників здійснювався нами з використанням опитувальника А.Г.Здравомислова і В.А.Ядова “Ставлення до своєї спеціальності”. Отримані дані представлені в таблиці 1. Звернемося до їхньої інтерпретації.

Аналіз результатів дослідження підтверджує полімотивований характер вибору студентами майбутньої професійної діяльності. Найбільш значимим фактором у структурі мотивації виступає усвідомлення соціальної цінності вищої освіти, її значення в реалізації життєвих перспектив. Мотив “прагнення отримати вищу освіту” виступає як один з провідних для 67,3% респондентів, опитаних в 2015 р., і для 66,2% учасників опитування 2016 р. Статистично значимих розходжень між цими показниками не виявлено.

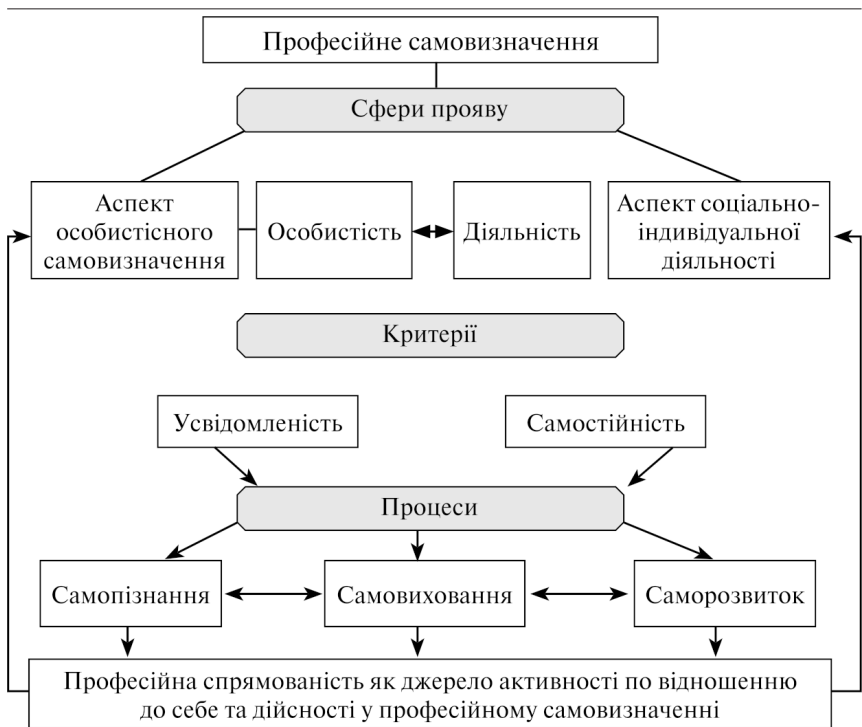

Рисунок 2. Співвідношення категорій професійного самовизначення та професійної спрямованості

Таблиця 1
Порівняльні показники мотивів професійного вибору студентів-першокурсників

Мотиви	2015, %	2016, %	Вірогідність значимості розходжень
Соціальні			
Прагнення одержати вищу освіту	67,3	66,2	0,810
Престижність вузу й обраної спеціальності	19,6	13,2	0,001
Отримані знання допоможуть сприяти соціально-економічному й культурному прогресу своєї країни	12,0	9,4	0,029

Індивідуально-професійні			
I. Внутрішньо обумовлена мотивація			
Бажання здобути обрану спеціальність	48,7	39,5	0,001
Вважаю, що це моє покликання	20,1	12,7	0,001
Здобута спеціальність забезпечить гарне матеріальне становище в майбутньому	28,3	20,9	0,001
II. Зовнішньо обумовлена мотивація			
Бажання не переривати сімейну традицію	3,9	3,0	0,204
За порадою вчителів	2,5	2,0	0,384
За порадою друзів (подруг)	3,0	1,0	0,001
За порадою батьків	22,1	17,9	0,010
Ситуативні			
Був невисокий конкурс і можна було легше вступити	6,8	6,0	0,390
Одержавши вищу освіту, виїхати за кордон	7,2	5,2	0,033
Не хотів іти в армію	9,2	3,1	0,308
Просто не хочу працювати, а батьки згодні поки мене утримувати	0,7	2,0	0,001
Для мене головне – одержати диплом, а працювати буду там, де більше платять	16,2	17,7	0,285

Спостерігається стійка тенденція високого престижу вищої освіти серед молоді, розуміння її призначення й можливостей у здійсненні життєвих планів. “Без освіти немає особистісних перспектив, немає майбутнього” – така думка студентів, висловлена ними під час бесід. Отримані нами дані добре узгоджуються з результатами учених, що досліджували проблему професійних намірів випускників загальноосвітніх шкіл. Так, 45,6% випускників шкіл мають намір продовжувати навчання у ВНЗ. При цьому основну частину склали міські жителі (62,7%) [8, с. 62].

Останні дослідження підтверджують орієнтацію сучасних українських студентів на те, що вища освіта допоможе їм стати високоосвіченими людьми, що зі своєю спеціальністю вони не залишаться без роботи [4, с. 118].

Група мотивів ситуативного плану, як показують результати дослідження, має досить невелику питому вагу. Зокрема, 6% опитаних обґрунтовують свій вступ до ВНЗ наявністю невисокого курсу. Приблизно такий же відсоток тих, хто, одержавши освіту, хотів би виїхати за кордон. Нарешті, зовсім незначний відсоток тих, хто виходив зі споживчого принципу: вступити у вуз лише тому, що можна не працювати, а батьки згодні утримувати. У цьому випадку викликає занепокоєння тенденція певного зростання цієї категорії респондентів: 0,7% – 2015 р., 2,0% – 2016 р. ($p = 0,001$).

Таким чином, отримані результати свідчать про те, що для сучасних студентів професійна спрямованість особистості займає домінуюче положення вже на рівні мотивів їхнього вступу до ВНЗ.

Встановлено, що визначальна позиція властива для мотивів широкого соціального плану (прагнення одержати вищу освіту; престижність ВНЗ й обраної спеціальності), а також внутрішніх професійно-пізнавальних мотивів (бажання здобути обрану спеціальність; покликання). Досить вагомо виражені індивідуально-особистісні, прагматичні мотиви (здобута спеціальність забезпечить гарне матеріальне становище в майбутньому; заради батьків).

Висновки. Отже, позначені контексти розуміння професійного самовизначення дозволяють встановити його взаємозв'язок з професійною спрямованістю. Професійна спрямованість є особистісною основою професійного самовизначення, джерелом активності у професійному самовизначенні.

Список використаних джерел:

1. Крягжде С. П. Управление формированием профессиональных интересов / С. П. Крягжде // Вопросы психологии. — 1985. — № 3. — С. 23-31.
2. Левитов Н. Д. Психотехника и профессиональная пригодность / Н. Д. Левитов. — М., 1969.
3. Основи практичної психології: підручник / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. — К.: Либідь, 1999. — 536 с.
4. Психологическое сопровождение выбора профессии / под ред. Л. М. Митиной. — М., 1998. — 181 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — СПб.: Питер, 2000. — 712 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — М.: Педагогика, 1976. — 416 с.
7. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учебн. пособие для слушателей факультетов и институтов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов] / С. Д. Смирнов — М.: Аспект-пресс, 1995. — 271 с.

8. Социология молодежи / под ред. В. Т. Лисовского. — М.: Ин-т молодежи, 1995. — Кн. 2. — 28 с.

Spysok vykorystanyh dzherel:

1. Krjagzhde S. P. Upravlenye formirovaniem professional'nyh interesov / S. P. Krjagzhde // *Voprosy psichology*. — 1985. — № 3. — С. 23-31.
2. Levytov N. D. *Psyhotehnika yu professional'naja prygodnost'* / N. D. Levytov. — М., 1969.
3. *Osnovy praktychnoi' psichologii'*: pidruchnyk / [V. Panok, T. Tytarenko, N. Chepeljeva ta in.]. — К.: Lybid', 1999. — 536 s.
4. *Psyhologicheskoe soprovozhdenye vybora professyy* / pod red. L. M. Mytynoj. — М., 1998. — 181 s.
5. Rubynshtejn S. L. *Osnovy obshhej psichology* / S.L. Rubynshtejn. — SPb.: Pyter, 2000. — 712 s.
6. Rubynshtejn S. L. *Problemy obshhej psichology* / S.L. Rubynshtejn. — М.: Pedagogyka, 1976. — 416 s.
7. Smyrnov S. D. *Pedagogyka yu psichologya vysshogo obrazovanyja: ot dejatel'nosti k lychnosti: [uchebn. posobye dlja slushatelej fakul'tetov y unistyutov povyshenija kvalyfykacyu prepodavatelej vuzov y aspyrantov]* / S. D. Smyrnov — М.: Aspekt-press, 1995. — 271 s.
8. *Socyyologya molodezhy* / pod red. V. T. Lysovskogo. — М.: Yn-t molodezhy, 1995. — Кн. 2. — 28 s.

Иванцова Н.Б. Исследование профессиональной направленности как условие развития личности в вузе

В статье рассмотрены основные задачи подготовки будущих специалистов: содействие становлению и развитию личности, в значительной мере связанное с формированием профессиональной направленности. Описаны атрибутивные характеристики направленности личности, которые в полной мере присущи и профессиональной направленности как ее компоненты. Разъяснены функции, которые выполняет профессиональная направленность: функция профессиональной мотивации, побуждение личности к активности в профессиональной сфере, что в свою очередь включает в себя постановку целей определенной деятельности, а также определение ее содержания. Рассмотрены параметры, отражающие базовые особенности направленности личности будущего специалиста: мотивация на профессиональное самосовершенствование, желание решать профессионально значимые задачи, умение устанавливать связи с другими людьми, способность к профессиональной мобилизации своей активности, личностная ответственность за выполнение профессиональной деятельности, способность к самокритике, а также к согласованности своих действий с действиями других людей, потребность помогать людям в решении их психологических проблем и конфликтов.

Ключевые слова: *атрибутивные характеристики направленности личности, профессиональная мотивация, профессиональная сфера, профессиональное становление, развитие личности, становление личности, функции профессиональной направленности.*

Ivantsova N. Research of professional attitude as a conditions of personal development in a university

The article considers the main task of training future professionals: To promote the formation and development of personality, largely associated with the formation of a professional orientation. We describe the characteristics of the attribute orientation of the person, which are fully characterized and professional orientation as it is a component. Clarification of the functions performed by professional orientation: the function of professional motivation, the motivation of the person to be active in the professional field, which in turn includes goal setting certain activities and determine its content. We consider the parameters that reflect the basic features of orientation of the person of the future expert: motivation for professional self-improvement, the desire to solve professionally meaningful tasks, the ability to establish links with others, the ability for professional mobilization of their activity, personal responsibility for the performance of professional activities, the ability to self-criticism, as well as to consistency of their actions with the actions of other people, the need to help people to solve their psychological problems and conflicts.

Keywords: *attribute personality characteristics oriented, professional motivation, professional sphere, professional development, development of the personality, the personality, the functions of a professional orientation.*